

tio uzajamnu povezanost, teže rečeno identičnost njegove tada tragične sudbine i prirode književnog stvaranja. Jelčićevo djelo je u velikoj mjeri iscrpno i u njemu su obrađeni svi najrelevantniji problemi vezani za preporod: progovoreno je o stanju u Hrvatskoj početkom XIX stoljeća, o korijenima i pretečama preporoda, o događajima vezanim za rađanje preporodne misli, podrijetlu i smislu ilirskog imena, te o hrvatskom književnom romantizmu, njegovim značajkama, lirizmu iliraca i književnim rodovima što ih preporoditelji njegovaše. Pisac prati i tumači manifestacije mučna probijanja ilirskih neimara kroz neriješene i gotovo nerješive probleme narodne opstojnosti, usput ocartava put jedne male književnosti s margina evropskih događanja, od njezina posve utilitarnog rodoljubnog diletantizma do zrelih ostvarenja postojeće vršnote kasnijih razdoblja preporoda, stalno potertavajući temeljnu zakonitost da hrvatska književnost XIX stoljeća, barem u svojim problematičnim desetljećima, usred borbe s tuđinom, ne teži, kao manje-više sve evropske književnosti, umjetničkom oblikovanju vlastite zbilje, već, i prvenstveno, izražavanju i sirovu dokazivanju duhovnog i fizičkog postojanja i nacionalnog integriteta.

Knjiglu krase širok piščev pogled utemeljen na suverenu kretnju po prostranstvima narodne povijesti, političkih doktrina i dominantnih nacionalnih kretanja. Povijesni motivi, međutim, nisu prevladali nad književnim, i obrnuto. Jelčić je ispravno shvatio značaj i jednog i drugog aspekta problema i uskladio ih u prihvatljivu ravnotežu. Nije, kao neki drugi proučavatelji, poput, na primjer, Antuna Barca, pokleknuo nad sentimentom, pred pseudoargumentima pokupljenim u ropotarnici književne povijesti. U poglavljima koja iznose vrijednosni sud preporodne književnosti djelo nije ostalo na razim pulke informacije potkrijepljene majnosnovnijim vrijednosno-estetskim oznakama. Najteže je, čini se, bilo priznati činjenicu da su neki pisci i pjesnici u svom vremenu imali i stanoviti književni značaj, dok danas imaju samo povijesni. U našem romantizmu, i to je valjalo priznati, nema mnogo onoga što odlikuje romantizam drugih naroda. Nema obuzetosti Istokom, koji je u našem podneblju nailazio na sasvim drugačiji odjek i drugačiji smisao. Evropski su romantičari njegovali kult individualizma, u hrvatskih romantičara, međutim, prevladava osjećaj zajedništva, koji jača samopouzdanje i budi vjeru u budućnost. Nema u našoj književnosti ni svjetske boli, ironije, mistike, i tako da su i ponajbolji naši pjesnici zapravo veličanstveni anakronizam. U našoj historiografiji često prevladava mišljenje da se o najvećem broju ilirskih pisaca može tek uvjetno govoriti kao o piscima u današnjem smislu, barem ne s mnogo estetske ozbiljnosti. U poglavlju »Lirizam iliraca« Jelčić afirmira jedinstveno mišljenje s kojim se ne moramo otprve složiti, ali ga svakako moramo imati na umu pri ponovnom čitanju preporodne književnosti. Ilirci su, tvrdi Jelčić, imali vrlo stroge pojmove o složenosti i dostojanstvu književnog čina, a njihova razmišljanja o književnosti i njezinoj funkciji u bitnim su se točkama podudarala s tadašnjim shvaćanjima u Evropi: »Oni su i čitali književnost na tim jezicima, koliko klasičnu toliko i recentnu, i ne možemo povjerovati da oni nisu znali intelektualno misliti. Nego je mnogo vjerojatnije da su oni podnijeli svjesnu žrtvu pišući znatno ispod vlastite razine, jer su imali pred očima stvarnog, a ne imaginarnog čitatelja«.

Jelčić, dakle, izvodi zaključak da su ilirci i te kako znali što je književnost, da nisu bili netaletni, da su izvrsno znali što je umjetnost i zašto je privremeno moraju podrediti »primjenjenoj« književnosti, što je, ruku na srce, tek djelomično točno. Iz hrestomatije ne neprijepono da su ilirci, barem neki od njih, obuzdavali vlastite nadarenosti u korist konkretnih ciljeva što ih je utilitarna i usmjerena književna proizvodnja mogla podupirati i promicati. Mnogi, međutim, ne zrcale takovu nadarenost i sva je prilika, da su u kojom srećom stvarali u za poziju prikladnijim li sretnijim vremenima, da ne bi polučili neki relevantniji doprinos hrvatskoj literaturi. U hrestomatiju su inače uvršteni oni radovi koje su preporoditelji stvorili u punom zamahu svojih ideja, a odabir je tematski ograničen na djela koja su sadržajem vezana uz preporodnu misao i koja je izražavaju i najuzornije ilustriraju.

MUMONKAN (zbirka zen-koana), prevod i pogovor: David Albahari, »Grafos«, Beograd, 1980. Piše: Slaviša Nikolin Živković

DŽOŠUOV PAS

Neki kaluder jernom upita Džošu: »Poseduje li ovaj pas svojstva Bude?«

Džoša odgovori: »Mu!«

Zen je onakav kako ga živimo. Ako je, a jeste, suština zena postizanje satorija, svaki sledbenik će u skladu sa svojom prirodom pojmiti ili ne suštinu Budinog učenja. Teško je čovjeku koji nije sledbenik zena — pod tim podrazumevam ceo sistem mišljenja i ponašanja i sasvim određen pravac koji nameće zen-učenje — govoriti o zen-prosvetljenju, što je krajnji zahtev zena i osnovna primena koana. To nije uslovljeno samo jezičkim teškoćama, već, i pre svega, drugačijim senzibilitetom i shvaćanjem pojma prosvetljenja. Prosvetljenje nije privilegija zen-budista, niti se do njega doseže samo koanima i zazenom. I sam Mumon u predgovoru piše da mnogi putevi vode k njemu, ali

da je središnji put bez prolaza. I u ostalim učenjima nailazimo na identične ideje o samosagledavanju, pa ipak se zen izdvaja, pre svega, zbog svoje sveobuhvatnosti, eternosti i kontraverznosti. Prosvetljenje, kao krajnja ili magična moć intuicije, nije krajnji cilj samo zen-učenja, ali samo u njegovom sistemu nalazimo klinove koje su prethodni planinari ostavili za buduće sledbenike. Koani nisu udžbenik, nisu znanje koje treba preneti. S jedne strane, koani svedoče o opadanju zena, dok je, s druge strane, nezamisliv savremeni, kao i tradicionalni zen, upravo zbog činjenice da se s božanske/individualne/planine došlo na kolektivno osvajanje brdašca. To ništa ne znači da ta planina i dalje nije cilj putovanja. Upravo iz tih razloga Mumonovi koani predstavljaju mrvice nekada sjajne, ludačke trepeze za kojom su prosvetljeni učitelji, dosegaši božansku moć spoznaje i unutrašnjeg sagledavanja, kroz vracve reči i duhovite egzaltacije o večnosti i ništavilu, širom Kine uzdizali slavu duha. D. Suzuki piše u jednom eseju: »U početku, zen-učitelj je bio neka vrsta čoveka koji je stvorio samog sebe; on nije imao školsko obrazovanje, misu ga slali na koledž da prođe određeni tok studija, već je on, usled unutrašnjeg nagona koji mu je uzemirio duh, jednostavno morao da se kreće i da sabira sva znanja koja su mu bila potrebna. On je usavršio samog sebe. Naravno, on je imao učitelja, ali učitelj mu nije pomagao na način na koji se studentima danas pomaže — i to previše, čak preko granica, više nego što je za njega stvarno dobro. Taj nedostatak lagodnog obrazovanja činio je starog zen-učitelja još čvršćim i muževnijim. To je razlog zbog čega je zen, u svojim ranim danima — odnosno, tokom dinastije Tang — bio tako aktivan, sjajan i intenzivan. Kada je koan-sistem ušao u modu tokom dinastije Sung, vedri dani zena bili su skoro okončani i on je postepeno pokazivao znake opadanja i senilnosti«.

Kako su učitelji zena, pre svega, težili da ukažu na opšte značenje stava koji su zastupali (života koji su vodili, na to da je zen stvaralaštvo po sebi koristilo su svaku priliku da ukorenjene pretpostavke učenika dovedu u smnju. Kada je sledbenik očekivao reč, nailazio je na ćutanje. Kada je pretpostavljao da se ništa ne može kazati, učitelj je delao. Da bi se doživelo prosvetljenje, treba doživeti otkrovenje da je najveća tajna da nema tajni. Sledbeniku zena za tu svest i to sveopšte opažanje »unutrašnjim okom«, koje je usavršavao na putu ka prosvetljenju, ne samo da su smetali stvoreni obrasci mišljenja, već i logična upotreba čulla. Upravo zbog toga jedan zenista teži kontradiktornom stanju u kojem bi sva čula bila do krajnosti budna, a ipak utrnula. U zenu učenik ne očekuje da svetlost ugleda očima, zvuk čuje ušima. »Hakuin je imao običaj da pokaže jednu od svojih šaka i da zahteva od učenika da čuje njen zvuk. Zvuk se obično čuje kada se pljesne s obe šake, i u tom smislu je nemoguće da se neki zvuk pojavi samo od jedne šake. Hakuin, međutim, želi da udari u sam koren našeg svakodnevnog iskustva, koje je konstruisano na tzv. naučnoj ili logičnoj osnovi. Takav suštinski preokret neophodan je u cilju podizanja novog redosleda stvari na osnovu zen-iskustva« (D. Suzuki). Tako koane koriste zen-učitelji da razbiju utvrđen način mišljenja svojih sledbenika, te da ih upute kako da menjaju svoju percepciju. Time se dobija da oni postaju prijemčivi za one procese koji inače ne bivaju zapaženi. Zen-budista ostaje izvan tolkova svakodnevnog života, ali mu njegovi procesi ne izmiču. Uz koane učenik postaje kao zategnuti luk, uvek spreman da vidi ono što mestaje, kao ono što se tek rađa. Ukoliko ne iskoči iz sopstvene čaure, svi putevi zena biće mu zauvek nedostupni. Ali ukoliko ono s čim je računao kao sa svojim znanjem okači mačku o rep, na dobrom je putu. Da bi se jedan koan iskoristio za prosvetljenje, da bi se srž koana pojmla, teži se ka meditaciji koja ne podrazumeva samo intelektualan i emocionalan napor ka usredsređenju, već zahteva celokupnosti sledbenika, i tek kada li ne-intelekt i ne-osećljivost dokraja prožmu ideju koana nad kojim je usredsređen dolazi do spoznaje koana. Sve ovo govori o posebnom školovanju svesti da se pojmi krajnja stvarnost. Zen-učitelj koane, koji su ipak samo anegdote, nikada ne kazuje u cilju proučavanja, niti ih učenik registruje kao poruku koju treba pamtiiti. Funkcija koana u učenju svodi se na njegov raspskavajući naboj kojim se, kada se do kraja proživi, svest učenika harmonično izjednačava s ne-svešću. Takvim sazrevanjem dolazi se do prosvetljenja.

VAKUANOV STRANAC BEZ BRADE

»Kada tje video sliku bradatog Bodidarme, Vakuan je pitao: »Zašto taj stranac nema bradu?«

Mumonov komentar: Ako izučavate zen, stvarno ga izučavajte. Ako se prosvetlite, to mora biti istinsko prosvetljenje. Da biste videli Bodidarmu, morate da imate njegovo lice. Tada je dovoljan samo jedan pogled. Ali ako kažete da ste ga sreli, onda ga nikada niste videli.

Ne govori o svom snu
Pred svakom benom.
Zašto Bodidarma nema bradu?
Besmislenog li pitanja!«

Sledstveno prirodni zena, i u ovoj knjizi kao dodatak nalazimo Ambanov koan postavljen Mumonu, a zatim i Ambanov komentar. Sasvim je razumljivo što se ovaj tekst nalazi na kraju knjige, jer njime se dovodi u pitanje svrha li suština prosvetljenja. Jeretičkim pitanjem o svojstvu Bude i samom potrebnom za Budom dotičemo se same srčlike zena.

Amban kaže: »Prečasni Mumon je upravo sabrao i objavio četrdeset i osam koana. On kritikuje reči i postupke starih patrijarha. U tome je kao prodavac uštipaka koji silom gura uštipke prolazniku u usta. Kupac ne može ni da ih proguta, ni da ih ispljune, što izaziva patnju. Mumon je sve dovoljno maljutio, pa mislim da smem sâm da dodam još jedan uštipak. Pitam se da li će ga učitelj Mumon pojesti? Ako ga pojede i svari, ispuštaće svetlost li pokretače Zemlju (kao Buda (kada propoveda), ali ako ga ne pojede, moraće sve skupa ponovo da ih propržim. Govori, Mumone, odmah govori!

Buda je, prema jednoj sutri, rekao: »Stani, stani! Ne govori! Konačnu istinu ne smeš ni da pomisliš.«

Zatim Amban komentariše: »Odakle ta takozvana istina? Kako to da čovek ne može ni da je pomisli? Ako bi neko govorio o njoj, šta bi se desilo s njom? Buda je bio veliki brbljivac i izmorio suprotne stvari u istoj sutri. Zbog toga su se kasnije u Klimi pojavile osobe kao što je Mumon, koje prave nesvarljive uštipke i dosađuju ljudima. I šta da radimo? Pokazaću vam.

Tada je Amban sastavio dlanove, savio ruke, i rekao: »Stani, stani! Ne govori! Konačnu istinu ne smeš ni da pomisliš. A sada ću prstom nacrtati mali krug preko sutre i reći da se pet hiljada drugih sutri i Vamalakintijeva prepreka bez ulaza sadrže u njemu.«

Ako ti neko kaže da vatra je svetlost,

Ne obraćaj pažnju.

Kada se dva lopova sretnu,

Prepoznaju se bez upoznavanja.

U suštini Amban se slaže s Mumonom. Svoju jeres ispoljava kao princip zena. U zenu nema ničeg što bi se smatralo vrhovnim načelom, svojstveno mu je nedopuštanje bilo kakvog dogđalost za divnim vremenima zena, kada nije bilo potrebe da se učenicima potura pod glavu jedna takva uspinjača kakav je Mumonkan.

Na kraju moramo odati priznanje prevodiocu i piscu pogovora, Davidu Albahariju, na uloženom trudu da pronikne u kontinuitet koana, te da zenovski pristup na odgovarajući način približi čitaocima. Svako nerazumevanje koana proističe iz same njihove prirode, iz želje njihovih stvaraca da načine lom pošto jedan zen-sledbenik ne hajze za sintezu. U tome je i cella priroda nepravilnog razumevanja i raznoraznog tumačenja zena na Zapadu.

Na kraju bih citirao jednu Mumonovu pesmu koja mi se čini prikladnom za završetak ovog teksta.

»Ovim štapom što mi je u ruci
Mogu da izmerim dubine i plićake
celog sveta.
On podupire nebo i zemlju,
I šini pravo učenje kud god krene.«

Štapovi kojima su se razbijale glave zen-učenika stvarno sađržavale svojstva Bude!

MOMIR M. MARKOVIĆ: »PRIBOR ZA VATRU«,
ZAPIS, Beograd, 1979.
Piše: Momir Vojvodić

Momir M. Marković rođen je 1948. u Trebinju. Završio je Ekonomski fakultet i živi u Titogradu. Zagarač, krševito, pitomo i vinorodno selo ispod planine Garča, međašnika između čevskog kamenog krova Črne Gore i bjelopavlićske ravnice, zavičaj je ovog pjesnika. S visokog, zvjerljavog, munjopijnog, ozmijanog i ljutodnačom obraslog kamenskog Garča, privlačnog lovca, vuku i pjesniku, može se otići samo u nebo ili u kamen. Na vrhu ove planine, kao na počasnom prestolu, pjesnika čeka duh samoće prometnut u poskoka, u ranjen kamen, u kojem su iskre zatočene, u hajdučku travu ili u nevidljive vučje oči. (Ovu napomenu o pjesniku, njegovom zavičaju i planini Garču donosim u osvrtu na njegovu treću zbirku pjesama *Pribor za vatru* samo zbog pjesnikoveg panteističkog osjećanja svijeta i antejske vezanosti za zavičajni kameštački milje i podnebesje iz kojeg dolazi i donosi jedru, oporu, ljtku, toplu i hladnu, opojnu i trijeznu pjesničku riječ.)

Jezik Markovićeve poezije je esencija govora njegovog zavičaja, a govor mu je prirodan i sugestivan. Jednostavnost ovog

govora izvija ga u moderne oblike. Od svih crnogorskih pjesnika koji su se oglašili i afirmisali u ovoj deceniji, Momir Marković je iskušenik pjesničke riječi koji je već u prvim pjesmama našao svoj oblik govora, koji se odlikuje jedrinom, jezgrovitošću i jednostavnošću. Tu vrlinu slijedi iz knjige u knjigu. U Markovića se pri stvaranju sublimnih poetskih štiva ne primjećuju tragovi naprezanja ili ožiljci eksperimentaža, mučenja riječi i neproosjećanih iskaza.

Prvom svojom zbirkom pjesama *Došljak u ranama* (1974) Marković se oglasio darovitim, prijesnim i sublimnim iskazom. Nijesu to bile pjesme raspricane, epično razmahane, niti lirčno razvodnenog šaputanja i uzdisanja, već rano zreli iskazi mladog pjesnika koji je imao izoštrjen sluh za pravu riječ i sazvučja, vid izoštrjen za rijetku i dubinsku sliku, dar za oblikovanje svog govora, a govor njegovog zavičajnog izvorišta: prijesan i gust, usmjeren samo poeziji, djelovao je svježe i sugestivno. Taj dar je Marković nastavio da razvija, da ga dovodi do rafiniranog manira, da usavršava svoj pjesnički govor. Umio je da nađe i da me zađe. Svoj govor uspio je još više da sublimiše i kristalizuje. To je ispoljio i u svojoj drugoj zbirci *Rukopis* (1979). Međutim, pravi rezultat pjesničkog traženja i zrenja, pravi doseg i podvig, slobodno možemo reći podvig, Marković je ostvario u trećoj knji-

zi *Pribor za vatru*, koja je pjesnikova srećno iskazana poetika, drama stvaranja, pjesmotvor o traženju, nalaženju i stvaranju pjesme. Sto je pjesnik želio i sanjao, što je tražio — našao je.

Pribor za vatru je stiptilna pjesma o pjesniku, o »lovcu na riječi«, iskušeniku, tragaču, strijelcu traženih ciljeva, gospodaru samoće i »pribora za vatru«, odmetniku u tišinu, samoću, zemlju, kamen, nebesa i zvjeninjak, koji s »darovnim ognjišom« umije da izvije iskru iz kamena, da izmami varnicu, da zaiskri i riječ kao iskru samoće, sjeme pjesme, kroz bezriječje i gluve prostore pronese i posije je, i umnoži je, i za pjesmu samo nasušne riječi izvije. *Pribor za vatru* je izuzetna alegorija rađanja pjesme i pjesnikovom iskušenja od ćutanja do pjesme, koja ima dramski ritam i shemu. Taj dramski ritam najviše se očituje u sredšnjem dijelu knjige: *Krv i uzde*. U ovoj maloj dramskoj igri vidimo tri lovca i pjesnika na zemlji »grikih sjećanja« kako os-

čitajte
POLJA

pretplatite
se na
POLJA

Časopis možete redovno dobijati ako uplatite 100 dinara (godišnja pretplata) ili 50 dinara (polugodišnja pretplata) na žiro račun 65700-603-6324 NIŠRO »Dnevnik«, OOUR Redakcija Dnevnik, sa naznakom za POLJA. Nakon uplate molimo vas da obavestite redakciju o izvršenoj pretplati, na adresu: katolička porta 5/II, POLJA, 21000 Novi Sad, poštanski fah 190.